

Arne Jon Isachsen

MÅNEDSBREVET

Januar 2009

HVA NÅ LILLE LAND?

Det egentlige, realøkonomiske tapet ved finanskrisen er ikke verdier som faller, men mennesker som står uten arbeid. Flate pyramider der alle får komme til med sitt, gir oss en fordel det gjelder å holde fast på. Handlingsregelen er en genistrek. Om staten er for ivrig og hjelper for mye og for snart, kan ansvaret smuldre hen. Kanskje vil krisen føre til en bedre balanse mellom krav og rettigheter? Og til en mer intelligent forskningspolitikk som innebærer at Norges forskningsråd legges ned.

Stan Getz har skylda. Hadde ikke Alan Greenspan sittet ved siden av Stan Getz da de begge i tenårene prøvde seg som profesjonelle musikere i samme band, ville kanskje Greenspan fortsatt med musikken. Ved siden av Getz – en virtuos på saksofon – innså USAs fremtidige sentralbanksjef sin begrensning. Og ble økonom i stedet. Finanskrisen vi er midt oppe i, mener mange, ville vært mindre dramatisk og mer håndterlig om bare Greenspan hadde holdt seg til klarinetten.

For Island kan finanskrisen føre til en rask inntreden i EU. Hva da med Norge? Med Island som motpart ved fiskeriforhandlinger vil kanskje Norge komme etter? Stan Getz, vil han også få skylda for at Norge til sist ble med i EU?

Finanskrisen bidrog til at en gammel kriger kom til kort mot en fremadstormende folketaler. Og USA fikk sin første afroamerikanske president. Oljeprisen falt fra 140 dollar til 40 dollar fatet. Russland, Venezuela og Iran gikk på en smell.

Det egentlige, realøkonomiske tapet ved finanskrisen er ikke verdier som faller, men mennesker som står uten arbeid. Den løpende verdiskapningen i samfunnet blir mindre når "alle" skal betale ned sine lån. Etterspørselen tørker inn, og produksjonen synker.

En flat pyramide som viktig konkurransefaktor

Hvordan håndtere utfordringene som finanskrisen innebærer, innen rammen av ”den norske modellen”? Avdekker krisen behov for å modifisere denne modellen? På hvilke områder inviterer dagens vanskelige situasjon til å tenke nytt?

På besøk med en gruppe studenter hos DnBNOR i Shanghai i august i år, hadde Espen, sjefen i huset, første innlegg. Nestsjef Vidar satt ved PC-en og trykket frem lysark. Deretter byttet de roller. Sjefen trykket frem et nytt lysark hver gang hans underordnede nikket lett på hode. En helt utenkelig situasjon i den japanske bedriften vi nettopp kom fra.

Den norske modellen er en flat pyramide. Einar Gerhardsen vant. Ingen trenger å stå med lua i handa. I vår globaliserte tidsalder kommer det informasjon fra alle hold. Informasjon som må bearbeides, besluttes på grunnlag av og videresendes. Ettersom kunnskapen ikke følger pyramiden slik det var i gamle dager, da overingeniøren kunne mer enn ingeniøren, har flate pyramider der ingen står med lua i handa, mye for seg. De som har mest rede på sakene, får gitt sitt besyv med. Norge på sitt beste. Og på sitt mest effektive. Flate pyramider der alle får komme til med sitt, gir oss en fordel det gjelder å holde fast på.

Velferdsstaten er en annen side av den norske modellen. Siden alle politiske partier er enige om at velferdsstaten må vi hegne om, blir det et pragmatisk spørsmål om hvordan vi best kan gjøre det. Hva fungerer? Her kan det være uenighet. Også mellom fornuftige folk.

Hvilke tiltak fungerer best i det økonomiske uføre verden og Norge har kommet opp i? Kortsiktige virkninger må måles opp mot langsiktige konsekvenser.

Arbeidsdelingen i den økonomiske politikken

Den norske modellen er basert på en arbeidsdeling. *Pengepolitikken* som Norges Bank har ansvar for, står for den kortsiktige etterspørselsreguleringen. I gode tider settes renten opp. I dårlige ned. Det betyr at privat sektor må stamme inn eller løse opp ettersom konjunktorene endres. Forholdene legges til rette for at offentlig sektor kan ha et jevnere aktivitetsnivå. Det skulle gjøre det mulig med mer langsiktig, prosjektbasert budsjettering. Nye veiklatter som kommer i rykk og napp langs E18, innebærer en klar sløsing med ressurser. Vil offentlig-privat samarbeid være et godt alternativ til dagens måte å drive veiutbygging på?

Finanspolitikken skal sørge for en egnet struktur i norsk næringsliv og for at tilbudssiden i økonomien fungerer godt. En oljerik nasjon som gikk på noen smeller på 1970- og 1980-tallet, har lært seg til å leve med sin nyfunne formue. Handlingsregelen er en genistrek. Når andre nasjoner rike på naturressurser sender delegasjoner til Norge for å ”lære” av oss hvordan vi håndterer oljeformuen på Statens Pensjonsfond – Utland, stiller de feil spørsmål. Det er ikke håndteringen av midlene som er imponerende. Det er regelen for bruken av dem.

Den tredje og siste pilaren i den norske modellen er *partene i arbeidslivet*. Gjennom forhandlinger avtales lønns- og arbeidsvilkår. Partene her får dermed en stor del av ansvaret for konkurransevnen og dermed den samlede sysselsettingen. Jokeren – hva som skjer med valutakursen – har ingen full styring på.

Klimaet mellom partene i arbeidslivet er godt. Kombinert med et utstrakt velferdssystem gir dette norsk næringsliv større omstillingsdyktighet enn mange andre lands.

Men medaljen har en bakside. ”Mange unge voksne tror på velferdsstaten slik barn tror på julenissen”, sier statsstipendiat Nina Karin Monsen. ”De lengter etter status og makt, men kjenner ikke veien til målet”, fortsetter hun. ”De vet ingenting om arbeidslivets realiteter”, men har i stedet ”lært å tenke opphøyet om seg selv uten grunn”.

Den svenske professoren Assar Lindbeck er inne på det samme. Med høy skatt og gode velferdsordninger kan incentivet til å arbeide bli for svakt. Videre kan normer og holdninger ha endret seg slik at ordninger utnyttes langt utover hva som var intensjonen. At om lag tyve prosent av folk i arbeidsfør alder er på ulike trygdeordninger i Vest-Europa, peker i denne retningen, mener den svenske professoren.¹

Valg mellom alternativer er bra

På mer prinsipielt grunnlag, hvordan bør vi innrette samfunnet vårt? Et grunnleggende prinsipp for både demokrati og marked er valg mellom alternativer. Faren for å bli valgt bort skjerper atferden. Nettopp faren for å bli valgt bort gav mannen et sjokk tidlig på 1970-tallet. Muligheten til å velge mannen bort, fordi hun forlot kjøkkenbenken, gikk ut i arbeidslivet og klarte seg selv, gav kvinnen makt. Og mannen måtte skjerpe seg.

Hvordan utvide valgmulighetene innen produksjon av helse- og omsorgstjenester, og undervisningstjenester? Hva fungerer? En pragmatisk tilnærming trengs. Brukervalg og konkurranseutsetting er ikke noe mål i seg selv. Bare virkemidler for at de som leverer ulike typer tjenester, betalt av fellesskapet, skal gjøre en bedre jobb.

Men på noen områder er fravær av valg villet. Militæret. Vinmonopolet. NSB. Hva kommer det av, har jeg lurt på lenge, at Vinmonopolet har blitt slik en superbedrift, selv om den er alene i markedet, mens NSB fortsatt sitter fast i feil spor? Dagens medarbeidere på Polet kan sitt fag. Liker å dele kunnskapene med oss kunder. Er stolte av sin bedrift. I motsetning til økonomiske goder som det per definisjon er knapphet på, er det stolthet nok til alle. Mer stolthet til NSB betyr ikke mindre til Vinmonopolet. Kanskje mer. Om NSB kommer tilbake med elegant restaurantvogn mellom Oslo og Bergen, der utvalget av viner er stort og kunnskapen om vin blant betjeningen god, blir alle stolte og glade.

En egnet politikk for å møte dagens krise

For *finanspolitikken* gjelder det å finne tiltak som treffer godt, som settes inn på riktig tid, som kan reverseres. NHO har mange gode forslag her. I tillegg er det fint med tiltak som tar hensyn til miljøutfordringene og som har en god fordelingsprofil.

Bedrifter som kommer i vanskeligheter, har egenkapitalen å stå i mot med. Om staten er for ivrig og hjelper for mye og for snart, kan ansvaret smuldre hen. Gevinstene privatiseres, tapene sosialiseres.

¹ Se artikkelen ”En oljet psyke” av Nina Karin Monsen i *Horisont*, nr 4, 2008. Og ”Economic-social interaction in China” av Assar Lindbeck i *Economics of Transition*, nr 1, 2008.

For folk som driver med *pengepolitikk* har læringskurven det siste halve året vært meget bratt. Hvordan møte fremtidige bobler i bolig- og andre beholdningsmarkeder? Renten kan brukes i noen grad – lene seg mot vinden. Men gjennomtenkte reguleringer er viktigere. Det internasjonale regelverket for bankenes egenkapital har bidratt til å forsterke de økonomiske svingningene. Arbeid er i gang for å endre dem.

I *arbeidsmarkedet* venter nye utfordringer. Hvordan få folk til å stå lenger i jobb? Med større glede av penger nå fremfor penger senere dess eldre man er, vil eldre arbeidstakere bli sterkere stimulert til å arbeide om de får økt lønn nå snarere enn mer i pensjon senere. La folk over 65 år få valget – lavere skatt på inntekt fra arbeid fremfor flere pensjonspoeng. Det koster ikke staten noe. Den enkelte får et valg. Trolig flere vil velge å stå i arbeid et par år til. Vinn-vinn for individ og for samfunn.

I kombinasjon med langt friere innvandring av arbeidskraft har vi gradvis kunne bruke mer penger hjemme uten at inflasjonen har skutt i været. Hvordan vil flyttestrømmene av arbeidskraft ut og inn av Norge bli i tiden fremover? For fastboende nordmenn virker det fristende å la arbeidskraft fra andre land være en buffer til å møte så vel oppgangs- som nedgangstider med. Men er det moralsk forsvarlig?

Apropos moral, før jul hørte jeg på radioen vår helseminister med dårlig skjult stolthet fortelle at med tider så trange som disse, hadde noen sykehus gått over til å la sykepleiere komme hjem til folk som lider av kols, og der gi behandling snarere enn å legge dem inn. Det er både billigere for sykehuset og bedre for pasienten. Jeg stusser. På grunn av trange tider? Hvorfor har ikke sykehusene gjort det før? Må det trange tider til for å hente ut umiddelbare besparelser i helsevesenet? Er det moralen som svikter når sykehus velger dyrere behandlingsformer fordi de som jobber der tjener på det?

Gevinster på lang sikt

”Et samfunn skapes i spennet mellom plikter og rettigheter, mellom ansvar og muligheter”, sa Kong Harald i sin nyttårstale. ”Ingen av oss kan forvente at andre skal gjøre oss lykkelige uten at vi selv yter noe”, fortsatte Hans Majestet.

I dårlige tider kan det være lettere å bli kvitt dårlige vaner. Amerikanerne må bli flinkere til å spare. Hva må vi bli flinkere til? En bedre balanse mellom krav og rettigheter. Så vi unngår en forvitring av velferdsstaten.

”Norges forskningsråd er dyrt i drift og gjør mer ugagn enn nytte. Forskningsmeldingen må vurdere alternativer til dagens system.” Skriver professor Erling Moxnes på kronikkplass i Aftenposten den 2. januar i år. Å la forskere få midler basert på hva de har gjort snarere enn på hva de har planer om å gjøre er et utmerket forslag. Særlig i Norge, fullt av Tordenskiolds soldater. Professoren mener at Norges forskningsråd bør legges ned. Det er jeg enig i.

Om finanskrisen bereder grunnen for bedre balanse mellom krav og rettigheter og en mer intelligent satsing på forskning og utvikling, vil det på lang sikt også komme gode ting ut av det uføre norsk økonomi nå befinner seg i.

8. januar 2009

Home Page: <http://home.bi.no/fag87025/>